

BUXORO AMIRLIGIDA HARBIY ISH VA TAKTIKA

Abdiyeva Odina Xolnazar qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi

Tel: +998907217539

e-pochta abdiyevaodina2000@gmail.com

Mamataliyeva Mohidil O'rol qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi

Tel: +998905222405

e-pochta mamataliyevamohidil6@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Buxoro amirligida harbiy unvon va mansabdor shaxslarning vazifalari, mansabdorlarning harbiy ishi haqida, harbiy taktika, rus sayyohalari va elchilarning ma'lumotlarida keltirilgan unvonlar haqida ma'lumot beradi.*

Kalit so'zlar: *Buxoro, E.K.Meyendorf, "polk komandiri", qozi, muftiy, Amir Haydar, Amir Muzaffar, Muhammad inoq Qo'shbegi.*

Аннотация: *В данной статье приводятся сведения о воинских званиях и обязанностях чиновников в Бухарском эмирате, о боевой работе чиновников, военной тактике, а также о титулах, перечисленных в сведениях российских туристов и послов.*

Ключевые слова: *Бухара, E.K.Мейендорф, «комполка», судья, муфтий, Amir Хайдар, Amir Музаффар, Мохаммад Инак Кошбеги.*

Annotation: *This article provides information about military ranks and duties of officials in the Emirate of Bukhara, about the military work of officials, military tactics, and about the titles listed in the information of Russian tourists and ambassadors.*

Keywords: *Bukhara, E.K. Meyendorff, "regimental commander", judge, mufti, Amir Haydar, Amir Muzaffar, Mohammad Inaq Koshbegi.*

Buxoro amirligida harbiy kuchlarning boshqaruvini muayyan tizimi shakllangan edi. Bu tizimning eng yuqori pog'onasida oliy hukmdor amir turgan. U qo'shinning rasman oliy ko'mondoni hisoblangan sanalsa-da, ko'p hollarda amalda qo'shinga boshchilik qilish boshqa amaldorlar orqali amalga oshirilgan. Buxoro amirligida qo'shin parvonachi tomonidan boshqarilgan bo'lib, u bosh ko'mondon mavqeiga ega bo'lgan hollarni

tasdiqlovchi holatlar ham tarixiy adabiyotlarda keltirilgan³⁸. Xonliklarda harbiy unvonlar deyarli bir xil bo'lgan. Buxoro va Qo'qon xonligiga oid ma'lumotlar ya'ni XIX asr birinchi yarmida har ikki davlatda ham besh yuz askardan iborat bo'linmaga pansodboshi, yuz askarga – yuzboshi, ellik askarga – panjaboshi, o'nlikka – dahboshi rahbarlik qilgan³⁹. O'rta Osiyo xonliklarida harbiylarni taqdirlash borasida an'analariga ko'ra, janglarda alohida xizmat ko'rsatgan harbiylar, harbiy mansab va unvon egalari ma'lum miqdordagi pul, yer, mol-mulk va qimmatbaho buyumlar bilan taqdirlanganlar. Jumladan, harbiy harakatlar davrida o'zini ko'rsatgan harbiylar ularning mansabi va xizmatiga mos ravishda turli-tuman tortiqlar: zarbof, shoyi, ip matodan tikilgan to'nlar, sallalar, pichoq, kamar, qilichlar bilan mukofatlananganlar. Yuqori mansab egalari oltin va qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan kamar, pichoq va qilichlar taqdim etilgan. Amirlikda harbiy harakatlarni rejalashtirish, harbiy kuchlarni jang maydonida to'g'ri taqsimlash ishi naqiblar zimmasiga yuklatilgan edi.

O'ziga xos shtab boshlig'i sifatidagi bu shaxs XVIII asr oxirida Buxoroda bitilgan manba ma'lumotlariga ko'ra, harbiy yurishlar paytida qo'shinning tuzilishi, qurollanishi va joylashuvi, uning harakatlanishi va urush olib borishi borasida yetarli darajada bilimga ega bo'lib, u qo'shinning avangardi, uning o'ng va so'l qanoti, markazi va pistirmalari haqida yetarlicha ma'lumotga ega bo'lgan. Amirliklarning markaziy boshqaruv tizimida muhim o'rinni egallagan ko'pgina mansab egalari harbiy sohada ham muayyan unvonlarga ega edilar. Jumladan, XIX asrning 20-yillarida Buxoroda bo'lgan E.K. Meyendorfnining iborasi bilan aytganda, amirlikda “polk komandiri” mavqeiga ega – to'qsoba, “bir necha polklar komandiri” – dodxoh, qo'shin qo'mondoni yoki marshali mavqeiga ega parvonachi kabilar mavjud edi.

Xonlikdagi bunday harbiy unvonlar va mansablar egalari umumiy nom bilan “sarkarda” deb ham atalgan⁴⁰. Amirlikda harbiylar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar va ularning shikoyatlarini shu masalalar bilan shug'ullanuvchi maxsus amaldor qozi askar ko'rib chiqqan. Harbiy jinoyatlar bo'yicha fatvo tayyorlash muftiy askar zimmasida bo'lgan. Demak, amirlikdagi harbiylar va fuqarolik ishlari alohida – alohida mahkamalar tomonidan ko'rib chiqilgan⁴¹. Qozi – askar – bu mansab egalari qo'shinda

³⁸ Д. Зиёва масъул муҳаррирлиги остида. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 130. Яна қаранг: Меендорф Е.К. Путешествие из Оренбурга в Бухару. М.:Наука, 1975. С. 139.

³⁹ Ўша жойда. Б – 130. Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 130. Яна қаранг: Баҳодир Э. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи. Тошкент: Янги аср авлоди, 2012.- Б. 352.

⁴⁰ Д. Зиёва масъул муҳаррирлиги остида. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 130.

⁴¹ Баҳодир Э. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи». Тошкент: Янги аср авлоди, 2012.- Б. 352.

sudlov ishlari uchun mas'ul bo'lganlar. Harbiy sohada vujudga kelgan huquqiy masalalar yechimi shu shaxsning hukmi bilan belgilanar edi. Muftiy - askarlar esa harbiy sohada qozilar chiqargan hukmlarning to'g'riligini shariat asosida tekshirib chiqqanlar⁴². Amir Shohmurod davrida qo'shin ikki qanotdan iborat bo'lgan. So'l qanotida mang'it, kenagas, durman, qo'ng'iroq, xitoy, qipchoq, o'taji, turkman, arlot, qiyot, qirgiz, qalmoq, hofiz, o'rlon, tilod dastalari bo'lgan. Chap qanotida saroy, bahrin, jaloyir, qangli, yuz, ming, nayman, qarluq, berqut, qushchi, arron, orlon, qalmaq, fulodchi, qirq, olchin, major, chinboy, badyil, as, jibbirin, qilgiy, timoy, masid, tatar, barlon, iloji, tangut, va shogirdpesha guruhlari joylashgan Amir Nasrullo davrida amirlikdagi muntazam qo'shin-sarbozlar qo'shini tashkil etilgan.

Eng yuqori harbiy unvonlar sarkarda, amiri lashkar, dodxoh (qo'shin boshlig'i) kabilar bo'lib, qushbegi, to'qsabo, mingboshi kabi oliy toifali harbiy amaldorlar ham faoliyat yuritgan. Bekliklar hududidagi qo'shinga beklarning o'zlari rahbarlik qilganlar. Bekning eng yaqin yordamchilari yasovulboshi boshchiligidagi yasovullar bo'lgan. Qo'shinda ponsadboshi, yuzboshi, ellikboshi, o'nboshi, miroxur kabi bo'linma boshliqlari ham bo'lgan. Mingboshi bayroq (tug') ko'tarib yurish huquqiga ega edi⁴³. Buxoro amirligida harbiy unvon va ularning egalarining vazifalari o'ziga xos tartibda belgilangan. Quyida Amir Haydar (1800-1825 yy.), Amir Muzaffar (1860-1885 yy.), Amir Abdulahad (1885-1910 yy.) va Amir Olimxon (1910-1920 yy.) davridagi ayrim mansab va unvon egalarining nomlarini keltirish bilan birga ularning vazifalariga to'xtalamiz⁴⁴. Amirlikning a'lam va qozilik lavozimida ishlagan kishilarning ba'zilarini ismi va otasining ismlarini keltiramiz.

Qozilar: A'lam Domullo Avaz Muhammad turkman. A'lam Ataulloh xoja sadr- "Mahdumi chapnavis".

Amir Haydar davrida xoja Davlat, Madrasai Shoh madrasalarida mudarris bo'lgan. Amir G'iyosiddin Badahshiy qozi Domullo mahzum oxund, Oxund mullo Mahmud, qozi Mullo Boqi Muhammad, qozi Muhammad Aziz, qozi Tursunboy, qozi Mullo Inoyatulloh, qozi Mirzo Umid, qozi Abdurahim, qozi Mullo Odina, qozi Mullo Nuhsin, qozi Niyozberdi, qozi Abdulg'ani, Ibrohim Hayol, Yaxshibek Udaychi, Muhammadi Qushbegi Vazir, Ostanaqul qushbegi (Hisor hokimi), Abbasbiy, Muhammad Sharif Devonbegi bin

⁴² Ўша жойда. Б – 131.

⁴³ Вохидов Ш., Холикова Р. Марказий Осиёдаги давлат бошқаруви тарихидан. Тошкент : Янги аср авлоди, 2006. – Б. 33.

⁴⁴ Баходир Э. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи». Тошкент: Янги аср авлоди, 2012.- Б. 352. Яна қаранг: Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Д. Зиёва масъул муҳаррирлиги остида. Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 131. Вохидов Ш., Холикова Р. Марказий Осиёдаги давлат бошқаруви тарихидан. Тошкент : Янги аср авлоди, 2006. – Б. 33. Азамат Зиё Ўзбек давлатчилиги тарихи. Тошкент, 2000.- Б. 47.

Muhammadi Qushbegi, Abdurahimbek inoq lashkarboshi bin Abdusattor inoq, Haydarqul inoq ibn Muhammad Sharif devonbegi, Mo'minbek inoq, Mirzo Salimbek inoq, Haydarqul inoq, Xudoynazar otaliq, G'ulom Haydar Devonbegi Afg'on, Muhammad Yusuf devonbegi, Tursunxo'ja Mir ibn Najmiddin xoja Mirasad, To'raxo'ja Sadr, Bahodirbek inoq, Mirzo Sayidbek Mushrif, Shukuriy inoq vazir, Rahmatcha Miroxo'r, Sulayonxo'ja o'roq, Rahmatulloh dodxoh, Xoji Abulfayzxo'ja o'roq, Mirzo Munir Munshi, Alimadad inoq lashkarboshi, Mullo Muhammad inoq lashkarboshi, Abdulkarim devonbegi, To'raqul devonbegi ibn Abdulkarim, Borotbek inoq lashkarboshi devonbegi, Abdulloxo'ja Sudur Jo'yboriy. Buxoro amirligida vazir lavozimida⁴⁵ ishlagan kishilarning ismi va otasining ismlari⁴⁶: Muhammad inoq Qushbegi (Samarqand hokimi), Ya'qub Qushbegi (Jizzax hokimi), Olloyorbek Devonbegi (O'ratepa hokimi), Mullo Sadriddin Xatloniy Qozikalon, Yahyoxo'ja Fayzi A'lam Oxund, Eshon Nuxsunxo'ja A'lam, Eshon Sultonxon Muftiy, Eshon Sofixo'ja Muftiy, Eshon Ixtiyorxon Muftiy, (Amir Abdulahadxon (1885-1910yy.) davridagi vazirlar) Muhammadiy Qushbegi g'ulom, Eshon Mirza Qushbegi, Ostonaqul Qushbegi Muhammad Sharif Devonbegi zakotchining o'g'li, Mirza Nasrulloh Buxoro Qushbegisi. Amirlikning davlat ishlaridan biri qozi kalon vazifasida ishlagan kishilarga to'etalamiz. Bular Domullo Abdushukur Sadr, Mullo Badridin sadr Mullo Sadriddin qozikalon Xatloni o'g'li, Mullo Baqoxo'ja sadr Qozixo'ja sadr mufti o'g'li. Haydarqul inoq ibn Muhammad Sharif devonbegi, Mo'minbek inoq, Mirzo Salimbek inoq, Haydarqul inoq, Xudoynazar otaliq, G'ulom Haydar Devonbegi Afg'on, Muhammad Yusuf devonbegi, Tursunxo'ja Mir ibn Najmiddin xoja Mirasad, To'raxo'ja Sadr, Bahodirbek inoq, Mirzo Sayidbek Mushrif, Shukuriy inoq vazir, Rahmatcha Miroeo'r, Sulayonxo'ja o'roq, Rahmatulloh dodxoh, Eoji Abulfayzxo'ja o'roq, Mirzo Munir Munshi, Alimadad inoq lashkarboshi, Mullo Muhammad inoq lashkarboshi, Abdulkarim devonbegi, To'raqul devonbegi ibn Abdulkarim, Borotbek inoq lashkarboshi devonbegi, Abdulloxo'ja Sudur Jo'yboriy.

Xulosa. Buxoro amirligi boshqaruv ishlarida yirik sarkardalar, qo`shin boshliqlari, qo`mondonlar va amirlarning harbiy mahorati katta ahamiyatga

⁴⁵ Вазир – арабча соъз боълиб, ёрдам коърсатувчи, ёрдамчи деган маънони англатади. Биринчи бор вазир унвони ВИИИ асрда аббосийлар сулоласи даврида пайдо боълган. Шундан бошлаб мусулмон давлатларининг ҳукуматлари таркибида олий мансаб егаси сифатида вазирлар фаолият коърсатишган. Улар подшоҳлар, хонлар ва вилоят ҳоқимлигига тайинланган шахзодаларнинг ёрдамчилари ҳисобланган.

⁴⁶ Ушбу маълумот Воҳидов Ш., Холикова Р. Марказий Осиёдаги давлат бошқаруви тарихидан китобидан олинди. Профессор Ш.Воҳидов давлат бошқаруви мансаб ва унвонлар ҳамда ҳарбий иш тарихи бўйича кўпгина тадқиқотлар олиб борди ва илмий нашрларни амалга оширди. Муаллиф ўз тадқиқотида Бухоро козикалони Муҳаммад Шарифхон – Садри Зиё асарларини таржима қилиб амирлик тарихи, унда давлат бошқаруви ва ҳарбий кучларни бошқару тизими ҳақидаги маълумотларни бериб ўтган. Садри Зиё. Зикри Салтанати подшоҳони мангитдир. Мавороуннахр // Кулёзма, Ўз РФА ШИ № 2241. рақами остида сақланади.

ega. Amirlikda ichki va tashqi eavfni bartaraf etish, davlat sarhadlarini kengaytirish hamda qilinadigan yurishlarda qo`shinlarning soni, harbiy tayyorgarligi, jang usullari, qurol-yarog`lar, qo`shin boshliqlarining harbiy mahorati kabilarga katta e'tibor qaratganlar. Davlatda qo`shin to`plash, qo`shinning ta'minoti, uning tarkibi, qo`shinni jangga tayyorlash, qurol-aslahalar, harbiy va qorovullik eizmatini o`tash, harbiy harakatlarni olib borish odat tusiga kirgan. Amirlikning siyosiy hayoti, boshqaruv tartibi, ma'muriy tuzilishi va harbiy siyosati to`g`risida tarieiy manbalarda ma'lumotlar keltirib o`tilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

17. Баҳодир Э. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи». Тошкент: Янги аср авлоди, 2012.- Б. 352. Яна қаранг: Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Д. Зиёва масъул муҳаррирлиги остида. Тошкент : Шарқ, 2012. – Б.
18. Воҳидов Ш., Холиқова Р. Марказий Осиёдаги давлат бошқаруви тарихидан. Тошкент : Янги аср авлоди, 2006. – Б. 33. Азамат Зиё Ўзбек давлатчилиги тарихи. Тошкент, 2000.- Б. 47.
19. Троицкая А.Л. Военное дело в Бухаре в первой половине XIX века. ... С. 312.
20. Холиқова Р. Амирликдаги амаллар ва унвонлар // Фан ва турмуш. 2000. – № 4.
21. XIX аср Хива давлат хужжатлари. II жилд.-Тошкент Фан, 1960. 213-бет.
22. Холиқова Р. Амирликдаги амаллар ва унвонлар // Фан ва турмуш. 2000. – № 4.
23. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Д. Зиёва масъул муҳаррирлиги остида. Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 130.
24. XIX аср Хива давлат хужжатлари. II жилд.-Тошкент Фан, 1960. 213-бет.
25. Каршиев, А. А. (2021). О денауских событиях в позднее Средневековье. Бюллетень науки и практики, 7(3), 333-336.
26. Firdavs Ulug'bek o'g, S. (2023). SALJUQIYLAR SULOLASINING O'RTA OSIYODA TUTGAN O'RNI VA SIYOSIY TARIXI HAQIDA. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 3(1), 71-76.
27. Записки о Бухарском ханстве... С. 114
28. Мулла Маҳдум Ҳожи. Тарихи Туркистон. – Қарши, 1992. 50-бет.

29. Зияева.Х Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан.-Тошкент: Шарқ, 2012.Б.254.